

Ruşuklu Şeyh Mustafa Beyânî'nin *Sâkinâme*'si, Âlî Mustafa Efendi'nin terkibi-bendi ve Kalkandelenli Fakîrî'nin tasavvufî mahiyetteki 101 beyitlik *Sâkinâme*'si (İÜ Ktp., TY, nr. 4097; Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 912) sayılabilir. Bazı araştırmacılar ise Fuzûlî'nin bir *sâkinâme* şairi olduğunu ve kendisinden sonraki şairleri etkilediğini söylemektedir.

XVII. yüzyılda bu türde yazılmış eserlerin sayısında bir artış görülmektedir. Kafzâde Fâizî'nin *Sâkinâme*'si (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3468), Azmîzâde Mustafa Hâletî (İÜ Ktp., TY, nr. 4097), Selânikli Esad ve Şeyh Mehmed Allâme Efendi'nin eserleri, Nevî'nin her ikisi de terki-bibend tarzında Farsça ve Türkçe iki *sâkinâme*si, Nevîzâde Atâî'nin *Âlemnümâ* adıyla da bilinen (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3746) hacimli *sâkinâme*si türün en dikkate değer örnekleri arasındadır. Şeyhülislâm Yahyâ (TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 168), Riyâzî (Atatürk Üniversitesi Ktp., M. Seyfettin Özege, Agâh Sırrı Levent Yazmaları, nr. 312), Sabûhî (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 249), Şeyhülislâm Bahâî Mehmed Efendi, Rüşdî, Cemî Mehmed (Atatürk Üniversitesi Ktp., M. Seyfettin Özege, Agâh Sırrı Levent Yazmaları, nr. 498), Tıfî Ahmed Çelebi (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3518), Nâzûkî ve Tîbî Efendi'nin (İÜ Ktp., TY, nr. 2877) mesnevi tarzındaki *sâkinâmeleri*, Fehîm-i Kadîm'in kasidesi (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyüddin Efendi, nr. 2673/3), Edirneli Âlî'nin ve Kelîm Eyyûbî'nin terki-bibendleri (TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 161) yüzyılın bu türdeki diğer örnekleridir.

XVIII. yüzyılda *sâkinâme* sayısında önemli ölçüde azalma olmuştur. Şeyhî Mehmed Efendi'nin mesnevisi yanında (Atatürk Üniversitesi Ktp., M. Seyfettin Özege, Agâh Sırrı Levent Yazmaları, nr. 12) Subhîzâde Feyzî'nin *sâkinâme* tarzında düzenlenmiş *Mir'ât-ı Âlemnümâ*, *Safânâme* ve *İşknâme* adlı eserleri (TSMK, Revan Köşkü, nr. 101), Nevres-i Kadîm ve Ayrıntablı Aynî'nin *sâkinâmeleri*, Yenişehirli Belîğ ile (Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 520) Şeyh Galib'in (İÜ Ktp., TY, nr. 1431) terciibend şeklindeki manzumeleri türün bu asırdaki belli başlı örnekleridir.

XIX. yüzyılda kaleme alınan *sâkinâmeler* müstakil birer eser olmaktan ziyade genellikle terki-bibend veya terciibend tarzında küçük manzumelerdir. Hoca Neşet (Atatürk Üniversitesi Ktp., M. Seyfettin Özege, Agâh Sırrı Levent Yazmaları, nr. 381), Mehmed Dâniş Bey, Hemdem Mehmed Said Çelebi, Kâzım Paşa ve Tayyar

Mahmud Paşa'nın *sâkinâmeleri* bunlardan dır. Benlizâde İzzet (Atatürk Üniversitesi Ktp., M. Seyfettin Özege, Agâh Sırrı Levent Yazmaları, nr. 357), Hüznî ve Süleyman Celâleddin Molla Bey'in (İstanbul 1305) *sâkinâmeleri* ise mesnevi tarzındadır. Hanyalı Nûrî (Kastamonu 1325), Selânikli Hâmî, Zîver Paşa, Tûrâbî ve Ziyâ Paşa'nın terki-bibendleri; Dilsûz Mehmed Emin Tebrîzî, Keçecizâde İzzet Molla, Nâmîk Kemal ve Bayburtlu Zihnî'nin kasideleri ve Nigârî'nin tasavvufî mahiyetteki *sâkinâme*si yüzyılın bu türde kayda değer eserleri arasında sayılabilir. XX. yüzyılın tek *sâkinâme*si Mehmed Memduh Paşa'ya ait olup terki-bibend şeklindedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Gibb, *HOP*, I, 317-346; Browne, *LHP*, I, 465; Celâleddin-i Hümâyî, *Târîh-i Edebiyyât-ı İrân*, Tahran 1340, s. 319 vd.; A. Bombac, *Histoire de la littérature turque* (trc. I. Melikoff), Paris 1968, s. 283; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 86, 91; Abdülkadir Karahan, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul 1980, s. 117-123; Tunca Kortantamer, *Nevî-zâde Atâyî ve Hamse'si*, İzmir 1997, s. 154-175; a.mlf., "Sâkinâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış", *TDEAD*, sy. 2 (1983), s. 81-90; Ridvan Canım, *Türk Edebiyatında Sâkinâmeler ve Edirneli Revânî'nin İşretnâmesi*, Ankara 1998; Adnan Karaismalloğlu, "İran Edebiyatında Sâkinâmeler", *SÖ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 1, Konya 1992, s. 1-9; Ali Osman Coşkun, "Sâkinâmeler ve Kafzâde Fâizî'nin Sâkinâme'si", *Ordokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy. 9, Samsun 1994, s. 52-64; Erdoğan Uluğ, "Divan Edebiyatı Türlerinden Sâkinâmeler ve Şeyhülislâm Bahâî'nin Sâkinâme'si", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 9, Erzurum 1998, s. 49-64; Bekir Çınar, "Tıfî Ahmed Çelebi ve Sâkinâme'si", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, sy. 12, Niğde 2002, s. 111-153; J. E. Bencheikh, "Khamriyya", *EP* (İng.), IV, 998-1009.

RİDVAN CANIM

□ FARS EDEBİYATI. Hamriyyât diye adlandırılan şarap konulu Arapça ve Farsça şiirlerin *sâkinâme* türüne kaynaklık ettiği kabul edilmektedir. Ancak *sâkinâmeler* hamriyyelerden anlam ve nitelik bakımından ayrılır. Daha çok aşk konularını işleyen hamriyyelere rağmen *sâkinâmeler* felsefî, ahlâkî ve irfanî öğütler içermektedir. İslamiyet'in İran bölgesine yayılmasından sonra şekillenen yeni Farsça ile şiir yazan ilk şairlerin örnek aldığı Arapça manzumelerde önemli bir yer tutan şarap konulu şiirler Farsça şiirde de belirli bir yere sahip olmuştur. İran edebiyatının ilk büyük şairi sayılan Rûdekî ile (ö. 329/941) Gazneliler döneminin önde gelen şairlerinden Menûçihri bu alanda isim yapmış kişilerdir.

Sâkinâmelerin muhtevasına uygun yazılmış ilk Farsça beyitler Nizâmî-i Gencevî'ye (ö. 611/1214 [?]) aittir. Ancak Nizâmî'nin bu beyitleri Fahreddin Es'ad-ı Gurgânî'nin (ö. 446/1054'ten sonra) sadece iki beyti elde kalan bir mesnevisini örnek alarak yazdığı düşünülmektedir. İlk müstakil *sâkinâme* yazarının Selmân-ı Sâvecî (ö. 778/1376) olduğu görüşü ise doğru değildir. Hâfız-ı Şîrâzî'nin (ö. 792/1390 [?]) müstakil *sâkinâme* diye kabul edilen mesnevisi de bu adla anılmamış olmalıdır. X. (XVI.) yüzyılın başlarından itibaren *sâkinâme* türü olgunlaşmış şekliyle daha çok müstakil manzumeler olarak yazılmaya başlanmıştır. Bu sebeple Ümîdî-i Râzî (ö. 925/1519) ilk müstakil *sâkinâmenin* sahibi kabul edilmelidir. Örfî-i Şîrâzî'nin divanında bazılarına göre müstakil bir eser sayılan *sâkinâme* vardır. Terciibend veya terki-bibend şeklinde olmalarına karşılık aynı muhtevayı taşıdıklarından *sâkinâme* kabul edilen manzumelerin ilki Fahreddin-i Irâkî'ye (ö. 688/1289) ait olup Vahşî-i Bâfkî'nin "Sâkinâme" başlıklı terciibendi Şeyh Abdüsselâm Peyâmî-i Kirmânî ve birçok şair tarafından örnek alınmıştır. Peyâmî-i Kirmânî'nin terciibendinin vasıta beyti, Rûhî-i Bağdâdî'nin *sâkinâme* özelliği taşıyan terki-bibendinde ikinci vasıta beyti olarak yer almaktadır.

Farsça *sâkinâmelerle* ilgili ayrıntılı bir çalışma yapan ve *Meyhâne* isimli bir tezkire hazırlayan (telifi: 1028/1619) Molla Abdünnebi Fahrüzzamân, Nizâmî-i Gencevî'nin müstakil *sâkinâme* söylemediğini, kendisinin *İskendernâme*'deki her hikâyenin sonunda yer alan *sâkinâme* muhtevasına uygun iki beyti ve başka birkaç beyti alarak bir derleme yapıp eserine koyduğunu belirtmektedir. Aynı şeyi Emîr Hüsrev-i Dihlevî için de söyleyen ve *İskendernâme*'sinden (*Âyine-i Skenderî*) derlediği beyitleri eserine alan Fahrüzzamân, Hâcû-yi Kirmânî'nin *Hümâ vü Hümâyün* isimli mesnevisinden bir *sâkinâme* oluşturduğunu kaydeder. Fahreddin-i Irâkî'nin manzumesini naklederken "o ilâhî meyhaneye sarhoşunun" *sâkinâme* tarzında yazdığı terciibendini şeref kazandırması için eserine aldığını belirtir, Hâfız-ı Şîrâzî'nin mesnevisine yer verirken kendi zamanına kadar Hâfız'ın divanının dışında hiçbir divanda müstakil *sâkinâme* görmediğini kaydeder ve genellikle onun döneminde müstakil *sâkinâme* yazılmadığını, Nizâmî ve Hüsrev-i Dihlevî gibi davranıldığını anlatır. Ayrıca müstakil *sâkinâme* söylemenin kendi döneminde yaygın olduğunu ve

herkesin sâkinâme söylediğini ilâve eder. Fahrüzzamân'a göre Pertev-i Şîrâzî (ö. 928/1522) en güzel sâkinâmeyi kaleme alan şairdir. En hacimli sâkinâme yazarı olarak anılan Zuhûrî-i Tûrşîzî'nin (ö. 1025/1616) eseri 4500 beyittir. Tesbit ve derleme faaliyetlerini başka şairlerin mesnevilerinde de gerçekleştiren Fahrüzzamân bu tavrı ile âdetâ sâkinâmeler için ölçüler belirlemiştir. Onun *Meyhâne*'sinde elli dokuz sâkinâme bulunmaktadır. Sâkinâme mecmuası oluşturma geleneğini günümüz araştırmacılarından Ahmed-i Gülçîn-i Meânî devam ettirmiştir. Meânî'nin *Tezkire-i Peymâne* adlı eserinde farklı şairlere ait altmış iki sâkinâme yer almaktadır. İran edebiyatında tesbit edilen 200 civarındaki sâkinâmeden nazım şekli bilinenlerin yüzde doksanı mesnevi tarzında olup mütekârib bahrinde ve "feûlün feûlün feûlün feûl" veznindedir. Geri kalanın büyük çoğunluğu ise terciibend ve terkibibend şeklinde olup hezec bahrindedir.

Sâkî, şarap, kadeh ve ilgili kelimelerle işlendiği için sâkinâmelere eğlence meclislerinin, tabiat manzaralarının tasvirleri görülür. Gerçekte rezm (savaş) ve bezm (eğlence) sahnelerinin bir arada sunulduğu tarihi, hamâsî mesnevilerin vezni aynı zamanda sâkinâmelerin veznidir. İlk sâkinâmelerin derlendiği mesneviler esasen bu özellikteki eserlerdir. Sâkinâmelere ayrıca övgü amaçlı bölümler yer almıştır, hatta sâkinâmelerin bir kısmı yalnız övgü amacıyla kaleme alınmış gibidir. Bunlarda bazan din büyükleri anılmış, nitelikleri övülmüştür. Pertev-i Şîrâzî, Destgayb-ı Şîrâzî, Muhammed Bâkır gibi şairlerin eserleri bu özelliğe sahiptir. Hâfız-ı Şîrâzî, Şeref-i Cihân, Kâsım-ı Gunâbâdî ve diğer birçoğunun sâkinâmesinde sultan, emîr gibi kişiler övülmektedir. Bazı sâkinâmelere her iki yönde de övgü ifadeleri bulunmak-

tadır. Çağdaş Fars şiirinde de birkaç sâkinâme yazılmıştır. Hüşeng-i İbtihâc, Radî-i Âzerhaşi ve Nevzer Pereng sâkinâme yazan şairlerdendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdünnebî Fahrüzzamân-ı Kazvînî, *Meyhâne* (nşr. Ahmed Gülçîn-i Meânî), Tahran 1340 hş.; Münzevî, *Fihrist*, IV, 2857-2891; Safâ, *Edebiyyât*, III/1, s. 334-335; Zeynelâbidîn Mû'temen, *Şi'r u Edeb-i Fârsî*, Tahran 1364 hş., s. 235-242; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşânîfi's-Sî'a*, Tahran 1357 hş., XII, 102-119; Ahmed Gülçîn-i Meânî, *Tezkire-i Peymâne*, Tahran 1368 hş., s. 1-17; Adnan Karaismailoğlu, *İran Edebiyatında Sâkinâmeler* (yüksek lisans tezi, 1991), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "İran Edebiyatında Sâkinâmeler", *Sû Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 1, Konya 1992, s. 1-9; a.mlf., "Sâkinâme Yazma Geleneğinin Öncüsü Genceli Nizâmî", *Yedi İklim*, V/41, İstanbul 1993, s. 19-21; Ali Nakî Münzevî, "Sâkinâmehâ-yi Hâfîzî", *Neşriyye-yi Kitâbhâne-i Merkezî-i Dânişgâh-ı Tahrân*, I, Tahran 1339 hş., s. 18-50; Müjdehî, "Sâkinâme", *Ferhengnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1381 hş., II, 777-778; Dihhudâ, *Luğatnâme* (Muîn), VIII, 11742.

ADNAN KARAIŞMAİLOĞLU

SALÂ (صلا)

Türk dinî mûsikisinde bir form.

Arapça'da "dua" ve "namaz" anlamlarına gelen salâ (salât) Hz. Peygamber'e Allah'tan rahmet ve selâm temenni eden, onu metheden, onun şefaatinı dileyen, aile fertlerine ve yakınlarına dua ifadeleri içeren, çeşitli şekillerde tertiplenmiş hürmet ve dua cümlelerini ihtiva eden, belirli bestesiyle veya serbest şekilde okunan güftelerin genel adıdır. Kur'an-ı Kerim'de (el-Ahzâb 33/56) ve hadislerde Hz. Peygamber'in adı anıldığında ona salâtü selâm getirilmesi tavsiye edilmiş, bundan dolayı özellikle Osmanlı kültüründe salavat ge-

tirmek, salavat çekmek, salâ vermek gibi adlarla pek çok salâ metni ortaya çıkmıştır. Sözleri Arapça olup bir kısmı besteyle okunan salâlar okundukları yere ve zamana göre sabah salâsı, cuma ve bayram salâsı, cenaze salâsı, salât-ü ümmiyye, salâtü selâm gibi adlarla anılmıştır. 700 (1300-1301) yılında Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un iradesiyle cuma ezanından önce, 791 (1389) yılında el-Melikü's-Sâlih b. Eşref Zeynüddin II. Hâccî döneminde akşam ezanı dışında bütün ezanların ardından salâ verme usulü konulmuştur.

Salâlar, Türk mûsikisi literatüründe daha çok dinî mûsikinin cami mûsikisi formları arasında yer almışsa da tekkelerde ve çeşitli dinî-tasavvufî toplantılarda bazan bir kişi tarafından, bazan toplu olarak bir kısmı besteyle, bir kısmı irticâlen okunan salâlar da epey yekûn tutar. Salâlar minarede sabahleyin ezandan önce, öğle, ikindi ve yatsıda ezandan sonra müezzinler tarafından okunur. Dilkeşhâverân makamında ve belli bestesiyle okunan sabah salâsı dışındakiler vakit ezanının makamında irticâli olarak icra edilirdi. Bu salânın metni şöyledir: "es-Salâtü ve's-selâmü aleyk / Aleyke yâ seyyidenâ yâ Resûlellah // es-Salâtü ve's-selâmü aleyk / Aleyke yâ seyyidenâ yâ habîbullah // es-Salâtü ve's-selâmü aleyk / Aleyke yâ seyyide'l-evvelîne ve'l-âhirîn (ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn)." Bu salâ her beytin ilk mısraında makamın ilk perdelerini göstermek, ikinci mısralarda karar nağmelerini kullanmak suretiyle okunurdu. Salâlar da ezanlar gibi iki veya daha fazla müezzin tarafından verilebilir. İki müezzinin karşılıklı okuduğu salâyı çift salâ adı verilir; bu durumda ses cinsi, nefes miktarı ve ağız birliği önem taşır.

Camilerde farz namazlarda selâm verildikten sonra tesbihlere geçmeden önce bazan imamın tek başına, bazan da cemaatin iştirakiyle okunan ve, "Allâhümme salî alâ seyyidînâ Muhammedin salâten tuncînâ bihâ min cemî'l-ahvâli ve'l-âfât" diye başlayan salât-i münciye ile ekseriya teravih namazlarının sonundaki duaya geçmeden önce müezzinlerin birlikte okuduğu, "Allâhümme salî ale'l-Mustafâ / Bedî'l-cemâli ve bahri'l-vefâ // Ve salî aleyhi kemâ yenbağî / es-Sâdik Muhammed aleyhisselâm // Salâten tedûmüm ve tebluğ ileyh / Mürûrû'l-leyâlî ve devri'z-zamân // Ve salî aleyhi kemâ yenbağî / es-Sâdik Muhammed aleyhisselâm" sözlerinden ibaret olan salâtü selâmdan da söz etmek gerekir. Mâhur makamında okunan bu salâ her mısraın birer defa tekrar edilmesiyle icra edilir.

♩

Al lâ hüm me sâl li a lel Mus ta fâ
Ve sal li a ley hi ke mâ yen ba ğî

Al lâ hüm me sâl li a lel Mus ta fâ
Ve sal li a ley hi ke mâ yen ba ğî

Be dî il ce mâ li ve bah ril ve fâ
Es sâ dık Mu ham me da ley his se lâm ... ♩

Be dî il ce mâ li ve bah ril ve fâ fâ
Es sâ dık Mu ham me da ley his se lâm ... lâm ...

Mâhur
makamındaki
salâtü
selâm